

УДК 616–053.9:613.98(091)

**ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
ГЕРОНТОЛОГІЇ ТА ГЕРІАТРІЇ**

Котвіцька А.А., Пастухова О.А.

Національний фармацевтичний університет,

м. Харків, Україна

Резюме. У статті висвітлено основні історичні етапи становлення та розвитку геронтології та геріатрії як окремих галузей науки. Відображена хронологічна послідовність визначних подій. Встановлені основні видатні діячі на кожному етапі розвитку.

Ключові слова: історія, геріатрія, геронтологія.

Вступ. Старість та старіння як феномени людського буття цікавили людей з незапам'ятних часів. Міфи і легенди про вічну молодість, довголіття і безсмертя супроводжували людину та передавалися з покоління в покоління протягом усієї історії людства [8, 9].

Основна частина. Учення про старість бере початок з моменту виникнення медицини. Слід зазначити, що уже в 460 – 377 роках до н.е. в працях Гіппократа зустрічаються перші описи ознак старіння й хвороб у старих людей. Гіппократ учив своїх учнів тому, що лікар повинен лікувати не хворобу, а хворого, з огляду на його індивідуальні особливості й навколишнє середовище. Також Гіппократ та лікарі його школи пов'язували старіння з особливостями темпераменту, з сезонами року. Так, на його думку, флегматики старіють швидше та особливо підвладні хворобам старості. Холерики, навпаки, в старості переживають найбільш здоровий та плідний період життя. Гіппократом було зазначено, що влітку люди похилого віку відчувають себе бадьоріше, ніж взимку [3, 7, 9, 10].

До специфічних симптомів старості Гіппократ відносив сечокам'яну хворобу, катаракту, зниження слуху, хвороби суглобів (включаючи подагру),

безсоння та інші. Їм вперше розроблені схема гігієнічного режиму та рекомендації для старих людей: помірність у всьому, велика кількість рухів, баня, спеціальний масаж з травами, маслами для тіла і суглобів.

Необхідно зазначити, що саме школа Гіппократа вперше надала розмежування хронологічного віку людини. Так, вік від народження до 14 років він називав *дитинством*, від 15 до 42 років – *зрілим віком*, від 43 до 63 – *старістю*, а від 63 років і більше – *довголіттям*. На сьогоднішній день науковці користуються більш розгорнутою періодизацією віку людини (табл. 1).

Таблиця 1

Сучасна періодизація віку людини

Віковий період	Тривалість (роки)	
	хлопчики/чоловіки	дівчатка/жінки
Новонародженість	перші 10 днів	
Грудний вік	10 днів – 1 рік	
Раннє дитинство	1 – 3	
Перше дитинство	4 – 7	
Друге дитинство	8 – 12	8 – 11
Підлітковий вік	13 – 16	12 – 15
Юнацький вік	17 – 21	16 – 20
Зрілий вік, 1-й період	22 – 35	21 – 35
Зрілий вік, 2-й період	36 – 60	36 – 55
Похилий вік	61 – 74	56 – 74
Старечий вік	75 – 90	
Довгожителі	90 і більше	

Завдяки зусиллям Гіппократу була побудована лікарня, де не тільки лікували хворих, а й викладали основи лікарського мистецтва. Крім того, для лікування використовувалася фізична гімнастика, масаж, ароматерапія, фітотерапія [3, 9].

Найбільшим теоретиком античної медицини після Гіппократа, та незаперечним авторитетом у період до епохи Відродження вважався давньоримський лікар і натураліст Клавдій Гален, який вивчав старіння і старість як рівновагу між елементарними властивостями: теплом, холодом, вологістю, сухістю, та вважав, що сутністю життя є рівновага між цими

якостями. Відомо, що з віком настає зміна цих якостей у людини. Втрата теплоти, вологості тканин, зростання сухості людського тіла – всі ці явища Гален назвав поняттям «діскразія». Він відводив головну роль профілактиці старості шляхом дотримувannya дієт, правил особистої гігієни, масажів, активного способу життя. Припинення рухливого способу життя для старих людей розцінювалась як катастрофа з важкими наслідками [3, 7, 9].

Також Гален вперше звернув увагу на самотність як на одну із основних причин старіння. Тому вважав, що стара людина повинна жити в колі своєї родини, а родичі мають приділяти турботу та увагу літньому члену сім'ї. Також, слід зазначити, що саме Гален рекомендував новий напрямок у медицині – герокомія, тобто вчення про старість [3, 5, 9, 10].

Представник арабської медицини Авіценна (Абу Алі Ібн Сіна) був найвідомішим лікарем середньовіччя. Він здійснив значний внесок у різні галузі теорії і практики медицини, в анатомію, фізіологію, хірургію, діагностику, терапію, фармакологію. Літнім людям Авіценна пропонував вживати молочно-рослинну їжу, небагато червоного вина, а також рекомендував прогулянки, масаж, верхову їзду й застосування проносних засобів [3, 7, 9].

На рубежі XIII – XIV століть – в епоху Середньовіччя – одним з прославлених лікарів Італії був Арнольд з Вілланова, який, захоплюючись алхімією, бачив у ній засіб для виготовлення цілющих ліків. Він уперше провів експериментальні розробки засобів продовження життя і боротьби зі старістю [3]. На початку XIV ст. ним був написаний трактат «Салермські правила про здоров'я», в якому він описав правила режиму для літніх людей. На його думку, для досягнення довголіття необхідно дотримуватися режиму в активному віці – помірний спосіб життя, радісний настрій і відпочинок [9].

В XV – XVI ст. в Європі почалася епоха техніко-економічного прогресу, який супроводжувався бурхливим розвитком фізики, хімії, математики, формуванням раціонального наукового світогляду і революційними перетвореннями в галузі суспільних відносин. Значно збільшилися знання в

області біології, у тому числі таких розділів, як анатомія і фізіологія, що відіграють важливе значення для розуміння феномену старіння. Саме біологічні та фізіологічні процеси стали причиною того, що в області знання про старіння відбувалася відмова від спрощених уявлень минулого і формувалося розуміння того, що для пізнання феномена старіння і вирішення проблеми продовження життя відзначалася замала кількість наукових даних, але в кінцевому рахунку прогрес природничих наук має призвести до пізнання і уповільненню процесу старіння, до значного збільшення тривалості життя. Таким чином, можна стверджувати, що з тих часів утворювався методологічний базис геронтології, відбувався перехід від напівфантастичних, релігійно-містичних уявлень до реалістичних, відбувалося накопичення спостережень і експериментальних фактів, значно збільшився обсяг кількісних даних, для обробки яких стали застосовуватися статистичні методи. І хоча в цілому рівень розвитку науки і техніки того часу не дозволяв здійснити реалізацію нових, науково обґрунтованих методів продовження життя, проте їх розробка в наступні історичні періоди багато в чому була підготовлена саме філософськими і методологічними роботами вчених того часу [1].

З іменем англійського вченого і філософа XVI ст. Ф. Бекона пов'язаний новий напрямок у розвитку геронтології як науки. Бекон здійснює спробу створення першої фундаментальної класифікації наук, розділивши їх на дві групи: науки про природу і науки про людину. Він був переконаний, що дослідження процесів старіння допоможуть розкрити його причини та можливості збільшення тривалості життя. Бекон першим відзначив негативний вплив шкідливих звичок на здоров'я та на прискорення процесів старіння [9, 10].

У 1796 р. німецький геронтолог К. Гуфеланд публікує роботу «Мистецтво продовження людського життя, або макробіотика». З виходом цієї книги починається новий період розвитку вчення про старість. Згідно з визначенням Гуфеланда, *макробіотика* – це окрема галузь медицини, яка схожа на гігієну, але відрізняється від неї тим, що гігієна ставить перед собою мету збереження

здоров'я людини, а макробіотика займається проблемами подовження тривалості життя. Водночас Гуфеланд починає здійснювати контроль над клінічним розвитком, симптоматикою і хворобами літніх людей через аутопсію померлих [3, 6, 7].

У XIX ст. в Німеччині, Англії та Франції основою досліджень в галузі науки про старіння стають клінічні спостереження. У Парижі відкриваються перші геронтологічні центри.

Значно пізніше спеціалізовані медичні установи для літніх людей з'явилися в США. Американський лікар І. Нашер вважав, що старість – це хвороба, перед якою медицина безсила. Науку про хвороби похилого і старечого віку він запропонував називати *геріатрією* за аналогією до педіатрії – наукою про хвороби дитячого віку.

Під керівництвом І. Нашера у 1912 р. в Нью-Йорку було створено перше наукове товариство геріатрів. У 1914 р. за його ініціативою був виданий перший посібник з геронтології та геріатрії для студентів-медиків і лікарів. Також Нашером обґрунтовується необхідність створення спеціалізованих медичних закладів для лікування людей похилого віку. Тому за короткий період у США виникають великі центри і клініки, в яких широко вивчаються проблеми геронтології та геріатрії, а також соціальні проблеми старості [3, 5, 7].

У XVIII ст. І. Фішер, який очолював російське міністерство охорони здоров'я, видає книгу «Про старість, її ступені та хвороби», в якій звертає увагу на важливість впливу екології та шкідливих звичок на конституціональні особливості та психічний стан людини. Так, за думкою І. Фішера, у профілактиці хвороб слід дотримуватися дієти, режиму харчування, загартовування з використанням природних факторів [3, 2].

На початку XIX ст. з'являється книга Е. Енгальчева «Про продовження людського життя», у якій як найбільш суттєві передумови довголіття також вказуються профілактика хвороб, загартовування і дотримання режиму харчування [10].

У XIX ст. на розвиток геронтології в Росії вплинули ідеї С.П. Боткіна та І.І. Мечникова. Боткін відзначав, що ознаки старіння у різних людей розвиваються не одночасно, з різною динамікою. Він розглядає фізіологічне і патологічне старіння. У свою чергу, І.І. Мечников вважав, що «старість є хвороба, яку потрібно лікувати», а «смерть раніше 150 років – насильницька смерть». Відповідно до своєї теорії, для омолодження і збільшення тривалості життя Мечников пропонував вживати кисломолочні продукти, які пригнічують діяльність гнильних бактерій. Багато його ідей щодо профілактики старіння і боротьби за довголіття зберегли свою значущість і у наш час [2, 3, 7, 9, 10].

Засновником радянської геронтології вважають А.А. Богомольця. У 1938 р. за його ініціативи в Києві відбулася перша у світі наукова конференція, присвячена проблемам старості і профілактики передчасного старіння, де одним із важливих наукових напрямків стало обговорення гіпотези щодо максимального продовження людського життя – до 150 років і більше.

Необхідно зазначити, що важливий внесок у розвиток проблем геронтології і активного довголіття зробили З.Г. Френкель, В.І. Нікітін, І.А. Аршавський, І.В. Давидовський, А.В. Нагорний, М.С. Мільман, В.В. Алпатов тощо, які почали створювати геронтологічні школи в Ленінграді, Києві, Москві, Тбілісі та інших великих містах.

У 1958 р. в Києві був створений перший у СРСР Інститут геронтології та геріатрії Академії Медичних Наук (АМН) СРСР, де керівниками кафедри геронтології працювали видатні вітчизняні вчені В.В. Фролькіс, О.В. Коркушко, А.В. Токар та ін. Цей інститут став провідним геронтологічним центром в СРСР, що повністю спеціалізувався на фундаментальних проблемах старіння. [3, 7, 10].

У 1963 р. в Радянському Союзі було засновано Всесоюзне науково-медичне товариство геронтологів і геріатрів, яке через три роки увійшло в Міжнародну асоціацію геронтологів [2].

Провідними напрямками в геронтології на той час виявляються експериментально-біологічний, клініко-фізіологічний, соціально-гігієнічний. Досягнення радянських геронтологів високо цінувалися в науковому середовищі і отримали заслужене визнання за кордоном.

Подальша розробка цих напрямків призвела до виникнення нової галузі науки – *соціальної геронтології*, яка вийшла за межі вузьких академічних досліджень, отримала статус самостійної навчальної дисципліни [2, 3, 7, 10].

Аналізуючи та узагальнюючи історичні аспекти розвитку геронтології, можна зробити висновок, що *геронтологія* – це наука, що вивчає біологічні, медичні і соціальні аспекти старіння живого організму, а також способи уповільнення старіння з метою збільшення тривалості життя і збереження його фізичної та соціальної активності. Сучасна геронтологія, з одного боку, включає в свій теоретичний і практичний інструментарій результати і методи інших наук, а з іншого – розділяється на окремі галузі знань.

Основними розділами сучасної геронтології є:

- *фундаментальна геронтологія* – вивчає механізми старіння, займається питанням профілактики передчасного старіння і продовження життя;
- *соціальна геронтологія* – вивчає взаємодії літніх людей і суспільства, існування їх в соціальному середовищі;
- *геріатрія* – вивчає проблеми надання медичної допомоги літнім людям.

Головним завданням сучасної геронтології та геріатрії є профілактика передчасного старіння, яка спрямована на збереження здоров'я і активного довголіття людей похилого та старечого віку, а також вивчення особливостей старіння, пов'язаних з впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища [4].

На сьогодні, підвищений інтерес до глибокого усвідомлення процесу старіння і осмислення його наслідків для політичних, економічних, соціальних, правових структур інститутів суспільства підвищив увагу до розвитку геронтології. Сучасні геронтологи, насамперед, зацікавлені у з'ясуванні впливу старшого покоління на соціальні структури, зокрема, на систему охорони

здоров'я. Збільшення кількості осіб похилого та старечого віку швидкими темпами призведе до соціальних і політичних наслідків в пенсійному фонді, наданні соціальних послуг, необхідності розширення мережі різних видів будинків для людей похилого віку.

Висновки. За результатами проведеного аналізу літературних джерел та історичних документів встановлено, що учення про старість бере початок ще в Древній Греції та динамічно розвивається в сучасності. Враховуючи значну необхідність суспільства сучасного світу в профілактиці передчасного старіння шляхом збереження здоров'я і активного довголіття людей похилого та старечого віку основними стратегічними напрямками подальшого розвитку геронтології, на нашу думку, є:

- розробка підходів до лікування хвороб, які трапляються здебільшого в літніх людей;
- забезпечення максимально можливої тривалості життя індивіда;
- організація медичної допомоги літнім людям;
- соціальний захист літніх людей;
- проблеми пенсійного забезпечення.

Список використаної літератури

1. Анисимов В.Н. Молекулярные и физиологические механизмы старения / В.Н. Анисимов. – СПб.: Наука, 2008. – Т. 1. – 481 с.
2. Владимир Андрианов: Зарождение и развитие геронтологии. Мифы, легенды и древние рецепты долголетия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://viperson.ru/wind.php?ID=641510>.
3. История развития геронтологии как науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tvoypsicholog.ru/publ/gerontopsikhologija/istorija_razvitija_gerontologii_kak_nauki/23-1-0-373.
4. Котвіцька А.А. Надання медичної і лікарської допомоги населенню пенсійного віку в Україні / А.А. Котвіцька, Н.В. Чмихало, І.Л. Оккерт // матеріали I Международной интернет-конференции молодых ученых и

- студентов «Современные достижения медицинской и фармацевтической науки», г. Запорожье, 23-25 октября 2012 г. – 3., 2012. – С. 134.
5. Кравченко А.И. Социология: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / А.И. Кравченко. – Москва, Издательский центр «Академия», 2002. – 416 с.
 6. Лазебник Л.Б. Гериатрия / Л.Б. Лазебник // Клиническая геронтология. – 2010. № 1-2. – С. 3-8.
 7. Малахова Ж.Д. Соціальна геронтологія. Курс лекцій / Ж.Д. Малахова. – Запоріжжя, 2010. – 179 с.
 8. Сагун І.Г. Основи герагогiки / І.Г. Сагун. – Черкаси, 2011. – 111 с.
 9. Холостова Е.И. Социальная геронтология. Учебное пособие / Е.И. Холостова, В.В. Егоров, А.В. Рубцов. – Москва, 2004. – 296 с.
 10. Яцемирская Р.С. Социальная геронтология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Р.С. Яцемирская, И.Г. Беленькая. – Москва: Гуманитарный центр ВЛАДОС, 2003. – 224 с.

Резюме. В статье освещены основные исторические этапы становления и развития геронтологии и гериатрии как отдельных отраслей науки. Отражена хронологическая последовательность знаменательных событий. Установлены основные выдающиеся деятели на каждом этапе развития.

Ключевые слова: история, гериатрия, геронтология.

Summary. Highlights the main historical stages of formation and development of gerontology and geriatrics as a separate branch of science in the article. Displayed a chronological sequence of significant events. Designated the basic prominent figures at every stage of development.

Keywords: history, geriatrics, gerontology.